

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 6, July.- Dec. 2021, PP

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جولائی - دسمبر 2021ء، مسلسل شمارہ 12

☆ ڈاکٹر محمد ریاض شاہد

رانا عبدالقادر خاں دی ملی تے قومی شاعری

Abstract

In the poetic world, Milli (National) Version is one of the important aspect. In Punjabi poetry most of the poet addresses the soil of Punjabi rather than the Millat and Nation. Rana Abdul Qadrir is an important name of twentieth century in Punjabi poets. He made a vital contribution in respect of subjective vastness. One of his important poetic subject is Millat and Nation. This article will through light on the Milli and National poetry and its importance in Punjabi poetry and history of Punjabi literature. This article is also important for the students of Punjabi literature, so that they can know the importance of Rana Abdul Qadir's personality and poetry.

پنجابی زبان دے بھنڈار وچ ون سونے موتی اپنیاں علمی تے ادبی فکراں دی اُچیاں پاروں ڈلھکاں پئے
مار دے نیں۔ شاعری دے میدان ہووے یا نثر دے، پنجابی پیاریاں ہر قدم تے ماں بولی دی سیوا داتھ ادا کرن وچ کوئی

☆ اسٹنٹ پروفیسر پنجابی، لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی، لاہور

کثر نہیں چھڑی۔ کئے بھاگاں والے نیں اوہ لکھاری جیہناں قیام پاکستان دے فوری بعد مادری زبان وچ لکھن لکھان دا مڈھ بھیا۔ اوس دور وچ مشاعرے تے بھر پور ہوندے سن، ادبی محفلاں وی بھرویاں لگدیاں سن، پرکلام نوں سانبھن تے چھاپن دا ایڈار و اج نہیں سی ہوندا۔ ایس دا نقصان ایہہ ہو یا جے کنیاں ای ادبی ہستیاں اکھوں اوہلے ہو گئیاں۔ اوہناں دے وصال مگروں کنیاں لکھاریاں دا کلام بے دھیانی دی وجہ پاروں ضائع ہو گیا۔

میری مراد رانا عبدالقادر خاں ہوراں دی شخصیت اے جہاں دا جنم ڈھوگری ضلع جالندھر مشرقی پنجاب وچ ہو یا۔ ہن ایہہ پنڈت تحصیل آدم پور ضلع جالندھر وچ شامل اے۔ ڈھوگری دے آسے پاسے کجھ پنڈاں دے ناں ایہہ نیں: بلند پور، نور پور، راؤ والی، شنگوال، جھنڈ، سنگھر، نشان گڑھ، سرمست پواہ تے نوگزہ وغیرہ۔ ڈھوگری جالندھر توں 10 کلومیٹر شمال ول تے آدم پور توں 8 کلومیٹر جنوب ول واقع اے۔ اتھتھے ریلوے سٹیشن وی موجود اے۔ آپ دے وڈکے ہندو راجپوت سن۔ ایہناں دا شجرہ راجہ کلونت گوت منج نال جاملد اے۔ راجہ کلونت دا بیٹا راؤ چاند خاں مسلمان ہو یا۔ اگے ایس خاندان نے مذہبی تے دینی حوالے نال ڈھیر کم کیتا۔

رانا عبدالقادر خاں ویہویں صدی دے پہلے دھا کے وچ پیدا ہوئے۔ (1) راؤ عبدالقادر خاں دے والد دا ناں راؤ عمر بخش، عمر بخش دے والد داناں راؤ الہی بخش تے الہی بخش دے والد داناں راؤ سوار خاں سی۔ واہی بیجی تے کار دیہار نال جڑیا ایہہ خاندان 1947ء وچ ہجرت کر کے پاکستان دے مشہور شہر لاکل پور وچ آن کے آباد ہو گیا۔ فیصل آباد توں جا کے آپ کجھ عرصہ میر پور خاص صوبہ سندھ وچ وی مقیم رہے۔

راؤ عبدالقادر خاں دی شادی پاکستان بنن توں پہلے ای ہو چکی سی۔ اوہناں دے ہاں پنج دھیاں تے پنج پتر پیدا ہوئے۔ پتر اں دے ناں رانا عبدالسلام، رانا محمد اکرام، رانا محمد اشرف، رانا محمد خاں تے رانا احمد خاں نیں۔ پنجابی دا بچیا کھچیا کلام مینوں احمد خاں ہوراں کولوں ای ملیا اے۔ رانا احمد خاں (پیدائش 46-4-28) اپنے والد صاحب دے سماجی کماں کاراں، مذہبی محفلاں تے اوہناں دی دین نال لگن دیاں گلاں باتاں سناندے نہیں تھکدے۔

فیصل آباد وچ رانا عبدالقادر خاں داسکن وصال تیک مکان نمبر 201 گلی نمبر 3 غوثیہ سٹریٹ محمد پورہ فیصل آباد وچ رہیا اے۔ رانا عبدالقادر چنگے اخلاق تے کردار دے مالک سن۔ مقامی مسجد وچ پنج وقت نماز ادا کردے۔ ایس توں دکھ جامع مسجد محمدی رضوی محلہ محمد پورہ وچ ہوون والیاں محفلاں وچ ودھ چڑھ کے حصہ لیندے۔ مسجد دی دل

کھول کے خدمت کر دے۔ جد کوئی وڈا جلسہ ہوندا تاں اشتہاراں اُتے رانا عبدالقادر خاں دا نام بڑا اُچھا کر کے چھاپیا جاندا۔ رانا عبدالقادر خاں ہوراں بغداد، کربلا معلیٰ تے بیت المقدس دی زیارت وی کیتی۔ دوواری حج دی سعادت حاصل کیتی۔ مقدس مقامات دیاں زیارتاں پاروں آپ دی لگن دینی تے سماجی کماں ول زیادہ ہو گئی۔ اوس دور وچ راشن ڈپوتوں کنک تے باقی چیزاں ملدیاں سن۔ آپ اپنے محلے تے آسے پاسے دے لوکاں دے راشن کارڈ بڑی دلچسپی نال بناندے رہے۔ لائل پور دی صفائی ستھرائی بارے وی آپ انتظامیہ نال میٹنگاں کر دے جس دے بہتر نتیجے برآمد ہوندے رہے۔ رانا عبدالقادر خاں شروع وچ حقہ پین دے عادی سن پر انتقال توں بہت پہلے حقہ پینا چھڈ دتا سی۔ آپ دادھیان سماجی تے اصلاحی کماں ول زیادہ توں زیادہ رہیا۔ (2)

رانا عبدالقادر کئی واری اپنے گھر وچ وی ادبی محفلاں دا اہتمام کر دے رہے۔ نال نال نعتیہ محفلاں دا وی سر بندھ کر دے۔ سردار حسین سردار، اعظم چشتی، صائم چشتی، اکبر ساقی، اختر علی اختر تے عبدالغفور شاہین ورگے بزرگ شاعر ادیب رانا عبدالقادر نوں ملن واسطے گھر آندے جان دے۔ شاعراں دے آؤن نال گھر چنگی رونق شوق لگ جاندی۔ رانا عبدالقادر پاکستان آن کے کیمیکل داکارو بار کر دے رہے۔ فیرگارمنٹس داکم شروع کردتا۔ ہن وی ایہناں دی اولاد گارمنٹس دے کم نال وابستہ اے۔ رانا عبدالقادر خاں سلسلہ قادریہ وچ بیعت سن۔ آپ پہلے مولانا فضل محمد پنڈ مہد پور جالندھر دے بیعت سن۔ پاکستان وچ آن کے بہت بعد وچ آپ نے سید محمد طاہر علاؤ الدین قادری گیلانی (مزار گریں ٹاؤن لاہور) نال روحانی سلسلہ جوڑ لیا۔ (3)

راناجی نوں پیراں فقیراں تے اللہ تعالیٰ دے ولیاں نال ڈھیر عقیدت سی۔ آپ اپنی جیب وچوں درباراں دی تعمیر واسطے رقم خرچ کر دے رہے۔ لاہور وچ دربار ابوالمعالی دے باہر رانا عبدالقادر دے نام دی تختی لگی ہوئی اے۔ رانا عبدالقادر خاں دا وصال یکم ستمبر 1999ء بروز بدھ نوں محمد پورہ وچ ای ہويا۔ وصال توں پہلے اوہناں دوبارہ وضو کیتا تے ایسے حالت وچ آپ نے اپنی جان اللہ تعالیٰ دے سپرد کیتی۔ جسد خاکی راناجی دی اپنی تعمیر کردہ مسجد جامعہ قادریہ غوثیہ واقع کوکیاں والا جمیل پارک دے احاطے وچ دفن کیتا گیا۔ (راقم نوں قبر دی زیارت دا موقع ملیا اے) اوہناں دی قبر تے ایہ عبارت لکھی ہوئی اے۔ رانا عبدالقادر قادری المعروف بابا رانا ولد عمر بخش لکھیا ہويا اے۔ رانا عبدالقادر خاں دا پنجابی زبان وچ ڈھیر کلام سی۔ ویلا لنگھن دے نال نال کجھ کلام اگے چکھے ہو گیا اے۔

کچھ یار دوستاں دے ہتھے چڑھ گیا۔ اوہناں یاراں دوستاں وی کوئی سانجھ سیانف توں کم نہیں لیا۔ نتیجہ ایہہ ہویا جے بہت سارا کلام تحریر وچ آون دے باوجود سانجھیا نہ گیا۔ جیہڑا کلام پڑھیا جاسکدا اے اوہ حمد، نعت، منقبت، سلام، جنگی تے اصلاحی نظماں تے مشتمل اے۔ رانا عبدالقادر خاں ہوراں نعت نوں وکھ وکھ صنفیاں وچ لکھیا اے۔ سچی سرکاری صفت ثناء کردیاں کدے اوہناں نظم دارنگ اختیار کیتا اے تے کدے چومصرعے دا۔ ساری گل تے محبت تے عقیدت دی اے۔ نبی پاکؐ دے ذکر نال عبدالقادر ہوراں دی لگن دا اک انداز ایہہ وی دیکھو۔ ایہناں مصرعیاں وچ حضور پاکؐ دی ولادت باسعادت دا تذکرہ کیتا گیا اے۔ شعر دیکھو:

اکو ذات سی خفی خزانیاں وچ کسے شے دا نام نشان نہیں سی
 سورج چند تارے ہوا اگ پانی شجر حجر تے زمیں آسمان نہیں سی
 نہ دانہ، چرند، پرند پیسی حور و ملک اور جن و انسان نہیں سی
 کالے گورے اور موت حیات نہیں سی کتے دوزخ اور باغ جنان نہیں سی
 نہ طمع نہ لالچ نہ ہوس کوئی لین دین دا کوئی امکان نہیں سی
 اک اللہ اکلا سی ذات واحد کرنے والا کوئی حمد بیان نہیں سی
 آئی حُب تاں اپنے نور وچوں پیدا سونے محمدؐ دا نور کیتا
 لے کے تحت الثرا انترا توں عرش تائیں کائنات دا کل ظہور کیتا
 نور مصطفیٰؐ پچھے بہہ لک ورہیاں بابے آدم دا قلب تیار ہویا
 اک لکھ تاں چوی ہزار مُرسل پیدا جگ اتے بار بار ہویا
 لگی مہر نبوتاں بند ہوئیاں نور ازل دا گرم بازار ہویا
 لے کے شان لولاک دا فخر عالم پیدا عرب وچ رب دا یار ہویا
 کائنات ساری نور و نور ہوئی۔ جلوے وچ محمدؐ دے پین لگے
 اگ بجھی فارس سارا خشک ہویا نوشیرنواں دے محل ڈھین لگے
 گنت کنزاً چوں کدی نہ ظاہر ہوندا جے کر ہندا نہ رب نوں پیار پیدا

پیدا مطلق نہ کائنات ہوندی رب کردا نہ جے اک یار پیدا
نعت لکھن دا اک ہو رانداز ویکھو:

مدنی قرآن والا لولا کی شان والا
مگتے دربار نبی دے تختاں تے تاجاں والے
منگ لے مراداں پالے
دل دیاں سدھراں لالے
ویلا مڑ ہتھ نہیں آؤنا
دیوے جد موت دکھالی
رب دا اے یار محمد مالک مختار محمد
بچپن توں عبدالقادر جس دن تے سُر ت سنبھالی
ورد زبان ہوگئی نعت محمد والی (4)

رانا عبدالقادر خاں دے قلم وچوں حضور پاک دیاں صفتاں تے شاناں دی اک صورت انج وی سامنے آئی
اے۔ نعت دے کجھ ہو ر شعر ویکھو:

میرے آقا دی دسو کوئی مثل لوکو جیہدی ناف بریدہ تولید ہووے
یا تے دسو کوئی جیہدا صدیق، عمر یا عثمان یا حیدر مرید ہووے
بے مثال سوہنا جیہدے جوڑیاں دا طالب رب داعرش مجید ہووے
ربا کس طرح ملے محبوب سوہنا ماہ کنعان نہیں جیہڑا خرید ہووے
داستان لکھی ساڈے وچ دل دے مشکل نال بیان تمہید ہووے
چند ویکھ کے لوکان نے عید کیتی ملیں سوہنیا ساڈی وی عید ہووے
جیہڑا حب حبیب تھیں بغض رکھے اوہ مردود شریر پلید ہووے (5)

عبدالقادریہو راں اک چومصرعے وچ اسلامی واقعات نوں شعراں دی لڑی وچ پیش کیتا اے جیویں:

اللہ والے جہان دیاں دین خبراں
جتھوں تیک نظام جہان دا اے
سیاں کوہاں توں ساریا سُنے ہاکاں
بندہ وارلیس پاک رحمان دا اے
چمکن اکھ بلیقں دا تخت حاضر
بھلیا ویکھ ایہہ کم انسان دا اے
عبدالقادرا عقل دی پہنچ کتھے

ایہہ انسان تے بھیت سبحان دا اے (6)

رانا عبدالقادریہو راں صحابہ کرام دی مدح وچ پیش آون والے حالات وواقعات نوں وی بڑی شان و شوکت
نال بیان کیتا اے۔ خاص طور تے اوہناں حضرت عمر فاروقؓ دے مزاج، اخلاقیات تے فتوحات دا ذکر بڑے پیار
پریم نال کیتا اے:

شاہی تخت چٹائی کھجور دی اے چھپر لکھاں داشاہی دربار ڈٹھا
جو جو بدن لباس پیوند لگے عقلوں اُتے پرواز کردار ڈٹھا
شام روم طرابلس گل کمین وچ گودڑی سپہ سالار ڈٹھا
عبدالقادری فقیری وچ کرے شاہی کملی والے دالا ڈلہ یار ڈٹھا

شہنشاہی، تاں بستر خاک اُتے پگئی دھاک جو وچ سنسار ڈٹھی
کدے بھار بردار یتیمیاں دے در، کدی یار دے ہتھ تلوار ڈٹھی
کدے ناقہ تے آقا سوار ڈٹھا کدی آقا دے ہتھ مہار ڈٹھی
عبدالقادرا عدل مشہور جگ تے سکے پتر تے دُرے دی مار ڈٹھی

نانِ جویں تے کرے گزراں دلبر بھکھے پیاسیاں دا غنوار ڈٹھا
سند یافتہ بردہ سادات دا اے اہل بیت دا جاں نثار ڈٹھا
گج وچ کے کعبے وچ بانگ دتی دین احمدی دا مسلمان ڈٹھا

عبدالقادر اوہناں تے جاں صدقے تے جہاں اکھیاں رب دلیار ڈٹھا (7)

ظلم تے جبر دیاں طاقتاں اگے جے کسے قوم نے سینہ ڈھاہ کے مقابلہ کیتا اے تاں ایہہ توفیق سچے سائیں
نے مسلمانوں نوں ای بجشی اے۔ اسلامی سپہ ساراں نہ دن ویکھیا، نہ رات، اٹھے پہرا اپنی فتوحات دا سلسلہ برقرار
رکھیا:

ہوواں صدقے محمد دے رب اُتوں بے حد احسان جتایا ای
اپنے نور دے وچوں تفریق کر کے خاص الخاص محبوب بنایا ای
پھیر زمیں آسمان اور کل عالم اوہدے واسطے جگت بنایا ای

ہوواں صدقے محمد دے رب اُتوں بے حد احسان جتایا ای (8)

عبدالقادر ہو راں اپنی حیاتی وچ دو وار حج وی کیتے پر پیارے آقا حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ دے دربار حاضر
ہون دی سک اوہناں دے من وچ مسلسل ہلارے لہندی رہی۔ رحیم بخش نام دا اک جانن والا حج واسطے جاؤن لگاتاں
رانا عبدالقادر ہو راں چٹھی دے انداز وچ نبی پاک ﷺ نال اپنی عقیدت تے جذبیاں دا حال انج بیان کیتا:

رحیم بخش مدینے نوں چلیاں ایں درِ مصطفیٰ میرا سلام کہہ دئیں
عبدالقادر دے باطن نوں پاک کر کے آقا تیرا ہی ہووے قیام کہہ دئیں
شہنشاہ دے جدوں دربار پہنچیں نال عاجزی میرا پیام کہہ دئیں
جدوں دخل دربار منظور ہووے ویکھیں بھلیں نہ رب دے نام کہہ دئیں
رہندا لائل پور تڑفدا دے راتیں عبدالقادر ہے تیرا غلام کہہ دئیں
ویری بغل دا ڈنگ تے ڈنگ مارے، آقا کرم کرو صبح شام کہہ دئیں

جھب دے بوہڑ آقا دُکھ دُور کردے ہن پہنچیا عمر دے بام کہہ دئیں
 آقا توں نہ جھلیں تاں کون جھلے، پھڑکے پیروچ مجلس دے عام کہہ دئیں
 پاپی وی ہاں کوستی وی ہاں آخر، آخر تیرا ای ہاں بدنام کہہ دئیں
 پلے عمل کوئی نہیں ڈردی جان کنبے ایویں گزر گئی عمر تمام کہہ دئیں
 سینے درد جدائی دے چھیک پیندے ہوئی زندگی میری ناکام کہہ دئیں
 مسلمان کر کے رکھیں کول اپنے بخشش قدماں دے وچ مقام کہہ دئیں (9)
 عبدالقادر دی حالت جے رہی ایہو ملنا گور وچ نہیں آرام کہہ دئیں

اسلامی تاریخ وچ کربلا دا خونی معرکہ اپنی مثال آپ اے۔ حق تے باطل دی ٹکرازاں توں جاری اے۔
 باطل اقتدار واسطے ہتھ پیر مردا اے۔ باطل قوتاں نوں وقتی طور تے کامیابی وی حاصل ہو جاندی اے پر سچ فیر سچ ہوندا
 اے۔ حق تے سچ دا پرچم ہمیش بلند رہندا اے تے انشاء اللہ اگے وی بلند رہوے گا۔ حضرت امام حسین کربلا دے مقام
 تے اپنی تے اپنے خاندان دی جیہڑی قربانی دتی تے حق سچ دا جھنڈا اُچار کھیا، اوس جلیل القادر امام نوں خراج تحسین
 پیش کر دیاں رانا عبدالقادر لکھدے نیں:

اسلمعیلؑ نے جیہدی بنیاد رکھی سیدؑ اوس تے محل اُسار دتا
 جد نبیاں دے خون حمیت دارنگ ابن علی نے صاف نکھار دتا
 ہر اک سنگ بنیاد محمدیؐ تھیں قلعه محکم مضبوط حصار دتا
 کان احمدی دے سچے موتیاں تھیں سید پاک نے بنھ مینار دتا
 صدقوں ڈولیا نہیں حسین سید اپنی جان تے کھیل کے سار دتا
 وطنوں دُور مقابلہ کافراں دا وچ کربلا جھونپڑا مار دتا
 ظلم ستم طوفان دے جھولیاں نے دکھاں درداں دالا انبار دتا
 چڑھ نوک نیزے لُج پال بولے ہونا رب دا کر آشکار دتا
 اسلمعیلؑ نے جیہدی بنیاد رکھی سیدؑ اوس تے محل اُسار دتا (10)

عبدالقادری ہوراں دیاں بہت ساریاں نظماں 1965ء دی جنگ دے پس منظر پیٹھ لکھیاں نیں۔ ایہناں نظماں وچ عبدالقادری ہوراں پاکستانی فوج دی بہادری تے عظمت دے گن گائے نیں۔ اوہناں ہندوواں دیاں چالاں تے چالاکیاں نوں وی اُچھا کر کے پیش کیتا اے۔ 1965ء دی جنگ دے دوران پاکستانی قوم جاگ رہی سی۔ ہر فرد ملک دی محبت وچ سرشار نظر آوند اسی۔ قوم دے حوصلے بلند ہووَن تے فوج دی بہادری تے دلیری مونہوں پئی بولدی اے۔ ایس جنگ دے دوران ہر شہری اپنے اپنے طور تے اپنی تھاویں قوم دے جذبے نوں اُبھار رہیا سی۔ عبدالقادری اک پختہ خیال تے فکر دا شاعر سی۔ اوس دے قلم وچوں پاک فوج دا حوصلہ و دھاون واسطے کجھ ایس قسم دے اکھر نکلے:

مومن بمب بنھ کے پیندا کافراں تے نقشہ بدلدا عدم وجود دے وچ
بحری بری فضائیہ دا شہنشاہ ہے پختہ صوم صلوٰۃ درود دے وچ
ریزہ ریزہ پہاڑ ہو جاون ڈردے تاثیر ایہہ قرآن دی اے
پی کے زہر ہلاہل نوں ہضم کردا مسلمان نوں طاقت ایمان دی اے
لگا بمب ایاز محمود وجدی سومنات دے جگر جمود دے وچ
دھرتی بھارت دی کفرتوں دُکھی ہوئی تڑپ رہی ہے عشق محمود دے وچ
اوہو ظلم کو لچھنا لالیاں دا قوم لوط جو عاد ثمود دے وچ
آیا بھڑکدا درکدا گئو جایا پاکستان دی پاک حدود دے وچ (11)

اک مسلمان دے نزدیک شہادت توں ودھ کے کوئی وڈی شے نہیں۔ مسلمان تے پیدا ای سچے رب دے حکماں تے اسلام دی سربلندی لئی اپنی جان و اردیون دی خواہش رکھدا اے:

مومن خیر الامم دا شیر غازی پاک رگاں دا خون وجود دے وچ
کھلن غازی شہید جاں باز اُتے مخفی راز جو شاہد مشہود دے وچ
ساڑے کیویں اسلام دے غنچیاں نوں کوئی طاقت نہیں بمب بارود دے وچ
گلستان توحید دے باغ دا ہے پلایا ہو یا ہے نارنمود دے وچ

عبدالقادرا خاں قوم نوں مسلماناں دا شاندار ماضی یاد کراندیاں ہوئیاں لکھدے نیں:
 اُٹھ جاگ شیرا پر بت چیر جاتوں تیرا گھوڑا سمندروں پار ہووے
 ایسا کھ کر لے لو ہے لٹھ بن جا تیری کفر تے چڑھی یلغار ہووے
 کردے کفر دا قافیہ تنگ ایسا چوہاں پاسیاں توں مارو مار ہووے
 عبدالقادر اسوار غلام ہووے پھڑی صدر دے ہتھ مہار ہووے (12)

گج وچ شیرا چڑھ جا کفر اتے عزت تیغ نیام دی رہندی آتد
 گھر گھر رب دا نام بلند ہووے عزت پاک کلام دی رہندی آتد
 جھنڈا جگ تے جھلے اسلام والا شیرا عزت اسلام دی رہندی آتد
 عبدالقادر اکفرنوں جڑوں پُٹن عزت خاص غلام دی رہندی آتد (13)
 حق باطل دا معرکہ ہووے تاں مسلمان حق دی خاطر اپنی جان قربان کرن توں گھٹ کوئی سودا نہیں کردا۔
 عبدالقادرا خاں ایسے مسلمان سپاہیاں دی شان بیان کر دیاں لکھدے نیں:

کیہڑی قوم نوں لالہ لکھاریا توں جیہنے دنیا دی طاقت ازما ئی ہوئی اے
 ایس قوم دی آن دارب راکھا تیری عقل کتھے چکرائی ہوئی اے
 مسلمان دارب نال ہو یا سودا جیہدی رب نے سند بنائی ہوئی اے
 ایہناں رب دے راہ تے جان دینی جنت رب توں بچ کرائی ہوئی اے (14)
 اک نظم وچ ہندو فوج دی پست حالت تے اظہار خیال کر دیاں عبدالقادر ہوریں لکھدے نیں:
 حال حال اولے پھٹھڑا بوہڑ چھیتی ہندوستان والی والی بیڑی ہری جاندی
 شیراں مرد مجاہداں غازیاں دی پاکستان ولوں فوج چڑھی جاندی
 ہوندا مرد میدان وچ آپ آونداء لالہ یار کردا ساڈے میلیاں نوں
 شیر گھرے ول سنڈھے کوئی چھیڑا نہیں بھیج دتا توں بھیڈاں دے لیلیاں نوں

باز آ مہا شیا باز آجا تیری جد جھورو ایہناں ویلیاں نوں
 غازی سبق دینا چنگا جان دے نیں مار دینی مکار دے چیلیاں نوں (15)
 ایہناں دیاں نظماں وچ ملی تے قومی رنگ دکھائی دیندا اے۔ ایہناں وچ پاک فوج نال امتاں دی محبت
 تے وطن دی خاطر جان قربان کرن دا جذبہ بڑا پُر جوش اے۔ ملی ترانے دے ایہناں بولاں وچ اک فوجی دی جوان
 بیوی دا کردار دکھایا گیا اے۔ ذرا دیکھو:

گج وچ کے چلا جا وچ جنگ دے دے وے ماہیا توں برین چک لے
 گانا شگلناں دا کلی نال ٹنگ دے دے وے ماہیا توں برین چک لے
 جان باز نہیں مرن توں سنگ دے دے وے ماہیا توں برین چک لے

راتاں بیٹھاں گی یاداں دے دیوے بالاں گی
 دُکھ سکھ سارے جان اُتے جالاں گی
 میرا کریں نہ فکر جند گالاں گی
 تیرے سہریاں دی میں لُج پالاں گی
 غم دنیا دے دل توں میں ٹالاں گی

جا کے حلیے بدل دے جنگ دے دے وے ماہیا توں برین چک لے (16)
 رانا عبدالقادر خاں ہوراں کشمیر دی آزادی بارے وی اپنے شعراں وچ کھل دُکھ کے اظہار کیتا اے۔ کشمیر
 ساڈی آن تے شان دا استعارہ اے۔ کشمیر دے بغیر پاک وطن دا نقشہ ادھورا اے۔ ایسے جذبے نوں مکھ رکھ دیاں رانا
 عبدالقادر ہوراں کشمیر دی آزادی واسطے گج وچ کے گل کیتی اے۔

اُٹھے نیں شیر محمد دے دھرتی نوں لرزہ آیا اے
 ظالم تے جابر دشمن تے اج قہر دا بدل چھایا اے
 ہر پاسے غازی جندے نیں خالق نے کرم کمایا اے

ہر پاسے چمکاں پیندیاں نیں اج حیدر دی شمشیر دیاں
اج لے آئیاں رنگ فریاداں مظلوماں کشمیر دیاں

ہن غازیاں میریاں ظالم تے جابر توں بدلہ لینا ایں
کشمیر اساڈا لالیاں نوں ہتھ جوڑ کے دینا پینا ایں
حیدر دے شیراں اگے کد اڑ سکدی بھارتی سینا ایں
دہلاندیاں ہین پہاڑاں نوں گونجاں نعرہ تکبیر دیاں

کشمیر ہے حق کشمیریاں دا ایہہ اوہناں نوں دلوانا ایں
کشمیر تے ساڈی منزل نہیں اساں دلی دے وچ جانا ایں
محمود دے وانگوں غازیاں نے ہن سومنات نوں ڈھانا ایں

ایہہ کنیں سنیاں آوازاں میں عبدالقادر پیر دیاں (17)

پاکستان دی آزادی داسورج ایویں نہیں چڑھیا۔ لکھاں جاناں دی قربانی دے کے مسلماناں واسطے اک
نواں ملک وجود وچ آیا۔ ایہہ آزادی حاصل کرن واسطے تاریخ ول دھیان دیون دی ضرورت اے۔ رانا عبدالقادر
خاں ہوراں اپنے قلم راہیں کجھ تواریخی شواہد ایس طرح بیان کیتے نیں۔

کئی لکھاں کروڑاں دے پور کھپ گئے رہی جان نہ جان دی جان دے وچ
فر وی مرد خدا نہیں ہٹے کچھ رہے گجے شیر میدان دے وچ
تاں سی چوداں اگست دی رات وچ دی لانبوبال دا آیا آزادی دا دن
عبدالقادرا رکھ کے ہتھ دل تے اج میں وی منایا آزادی دا دن
مگروں ابے تائیں نہیں انگریز لہندا ایہنے نارنرد دی بھکھائی ہوئی اے
گن گن دساں مضمون پھر طول پھر جاؤ تھاں تھاں دے اگ بھڑکائی ہوئی اے

ہندوستان دی نبض تے ہتھ اُس دا کشمیر وچ لت اڑائی ہوئی اے
 خبردار ہو جا شیرا دشمنان نوں تینوں یاد کرایا آزادی دا دن
 نہ توں چھیڑ مینوں ٹانگے توڑ سٹوں تینوں خیبر چوں مار مکایا نہیں سی
 شام روم ایران طرابلس چوں کٹ کٹ کے تینوں نسایا نہیں سی
 قلعے اگیری وچ نیپولین نے اگے حمد دے سیس جھکایا نہیں سی

عبدالقادرا ویلے نوں یاد کر لے میں کس طرح پایا آزادی دا دن (18)

پاکستان آزادتاں ہو گیا، پر جیہڑے قومی درد رکھن والے راہبر تے لیڈر سن، اوہ اللہ نوں پیار ہو گئے۔
 اوہناں دے پچھوں کھوہ موہی دادور ہو گیا۔ پیسے دھیلے والے ایس ملک دی تقدیر دے آگوبن گئے۔ نچلا طبقہ محرومیاں
 داشکار ہو کے اک پاسے پسدار ہیا۔ قومی درد تے ایکتا دے جذبے اک کر کے جواب دیندے گئے۔ اجیہے
 حالات وچ صرف شاعر دادل ای لوکائی دی آواز بن کے اوہناں دے زخماں تے مرہم رکھدا اے۔ رانا عبدالقادر
 ہوراں اجیہے وگڑے حالات دی عکاسی ایہناں شعراں وچ انج پیش کیتی اے:

میں سوچاں چ ڈبا گئی رات ساری
 تے ماری تخیل نے اُچی اڈاری
 نہ راجہ ای جاگے نہ پر جا وچاری
 حرص دے قلعے اُتے ہوئی بمباری
 کوئی بچھوا متر کوئی تنکا دھاری
 وطن دے دکھاں دی میں کھولی پٹاری
 وطن دے جگر چوں مچی باہا کاری
 تے رل رل مل مہنتاں پچھوں پاڑ ماری

زبانی ایہہ کہندے میں اوہ کرنا ایہہ کرنا
 مکڑی دے تانے دا کمبل نہیں بننا (19)
 ملک دی آزادی دے کچھ ورہیاں بعد ای معاشرتی بے چینی دا آغاز ہو گیا۔ لوکاں پیسے دھیلے نوں اپنا دین
 ایمان سمجھ لیا۔ نکے دڈے دی عزت تے شفقت دے جذبے مکدے نظر آن لگ پئے۔ ملکی حالات نے معاشرے وچ
 اک ابتری تے بے چینی دی کیفیت پیدا کردتی سی جویں:

پیا مکر فریب دا رفوچکر بُدھ وگڑ گئی سُنے فریاد ناہیں
 چوراں جھوٹھیاں دا بن گیا حامی پھرے داراں دی کریں امداد ناہیں
 ہیرا پھیری چترائی نے سُر ت ماری بھل گیا سچائی دی داد ناہیں
 اونچ نیچ حرام حلال بھلیا جان عبدالانیک اولاد ناہیں (20)
 جتھوں تیک اوہناں دے شعری رنگ ڈھنگ دا ذکر اذکار کیتا گیا اے اوہ اک پختہ تے خیال دے شاعر
 سن۔ کلام وچ روانی تے سادگی اے۔ اپنی گل لوکائی تیک اپڑاؤن دافن اوہناں نوں چنگی طراں آوند اسی۔ رانا
 عبدالقادر دی خواہش ہوندی سی جے اوہ اپنیاں گلاں تے اشعار دو جیاں تیک اپڑاؤن تے سناون۔ ایس سلسلے وچ
 اوہناں ایہہ شعر حوالہ جوگ اے:

پنجابی دے لفظ جوڑ کے سطران چند بنائیاں
 دل وچ شوق سناواں جا کے پنجابی دیاں بھائیاں (21)
 ایس اکو شعرتوں رانا عبدالقادر دے مزاج، حال احوال تے فکر دا علم ہو جاندا اے۔ جے اوہ لوکائی نال اپنے
 خیالات سانجھے کرن واسطے بے چین ہوندے سن۔ لوک وی رانا عبدالقادر خاں نوں مل کے خوشی تے راحت محسوس
 کردے سن۔ رانا عبدالقادر خاں پرہیا وچ پیٹھن والا تے اپنی گل تے پہرہ دین والا انمول فرد سی۔ اپنے وسیب وچ اوہ
 پیار پریت دے پھل ونڈا رہیا۔ ملی اسلامی تے رواداری دے جذبیاں نال رچیا ایس دامن دو جیاں واسطے خیر تے

سائجھ دیاں ریتاں دا پالٹھار بن کے رہیا۔ اوہناں اپنی شاعری راہیں امن، صلح تے آپسی بھائی چارے دی فضا قائم کرن وچ ڈھیر محنت کیتی۔ ایہو وجہ سی جے رانا عبدالقادر خاں شہر وچ اک معتبر شخصیت دے مالک دے طور تے جانے پہچانے جاندے سن۔

حوالے

- 1 ملاقات، رانا احمد خاں بیٹا رانا عبدالقادر خاں، 3 مئی 2017ء
- 2 اوہی
- 3 اوہی
- 4 قلمی مخطوطہ، ص 4 تے 5
- 5 اوہی، 2 ص 7
- 6 اوہی، ص 15
- 7 اوہی، ص 25
- 8 اوہی، ص 30
- 9 اوہی، ص 60
- 10 اوہی، ص 65
- 11 اوہی، ص 70
- 12 اوہی، ص 71
- 13 اوہی، ص 73
- 14 اوہی، ص 75
- 15 اوہی، ص 76
- 16 اوہی، ص 78
- 17 ستارے، عرف رزمیہ شہ پارے، مرتب صائم چشتی، پنجابی بزم ادب لائل پور، 1965ء، ص 47 تا 49
- 18 اوہی، ص 90 تا 91
- 19 اوہی، ص 95
- 20 اوہی، ص 98
- 21 ملاقات، رانا احمد خاں بیٹا رانا عبدالقادر خاں، 3 مئی 2017ء